

Apunts de llengua

(publicat a *L'Heura digital* 22 i 23, 22 d'octubre i 25 de novembre de 2010)

Les vocals punyeteres

Qui no ha tingut dubtes a l'hora d'escriure una *a* o una *e* en una paraula? Qui no ha dedicat més de dos minuts a pensar si la vocal correcta és una *u* o una *o*? Segurament la gran majoria dels parlants del català oriental ens podríem incloure en aquest grup. Posem, doncs, fil a l'agulla i aclarim dubtes! Comencem amb la *a* i la *e*!

La vocal neutra: *a/e*

La *a* i la *e* esdevenen vocals “punyeteres” quan, en una paraula, ocupen les síl·labes àtones. Per què? Doncs perquè en aquests casos —i amb una pronúncia de català oriental—, aquestes dues vocals es pronuncien exactament igual, és a dir, com a vocal neutra, que és un so entre la *a* i la *e*. Descubrim uns quants trucs que ens ajudin a resoldre aquest dilema!

✓ Com a norma general, en singular, els substantius i els adjectius masculins s'escriuen amb *e* final i els femenins, amb *a*. Vegem-ne uns quants exemples: *el mestre / la mestra*, *l'arquitecte català / l'arquitecta catalana*, *l'home / la dona*, *el quadre abstracte / la idea abstracta*.

✓ No obstant això, però, hi ha paraules que no segueixen aquesta norma. Fixem-nos-hi:

Hi ha mots femenins que acaben amb *-e*. Exemples: *la febre, la classe, la fase, l'espècie, la frase, la Carme, la imatge, la faringe, la higiene, la verge, la piràmide, la base, la mare, la sèrie, la calvície, la torre, la superfície, la cúspide*.

I mots masculins que acaben amb *-a*: Exemples: *el dia, el planeta, el goril·la, el ioga, el mapa, el titella, el califa, el terra, el nòmada, el guàrdia, el papa*.

També hi ha mots que són invariables, és a dir, que s'escriuen igual en masculí i en femení. Són els substantius i els adjectius que acaben amb les terminacions *-arca, -ista, -cida, -ta*. Per cert! Aquí teniu una frase que

us servirà per recordar aquestes terminacions: “L’anarquista homicida mata el monarca.”

✓ Tant els plurals com les paraules invariables que acaben amb vocal neutra seguida de s, s’escriuen amb e: *mestres, dones, arquitectes, llengües, platges i Amazones, Maties, Carles, pàncrees, messies*.

✓ Quant a les terminacions verbals, escriurem amb a les que acabin amb vocal neutra i amb e les que tinguin la vocal neutra en la penúltima posició: *parla, camina, estudia però parlen, camines, estudies*.

Excepcions:

Els infinitius de la segona conjugació que acaben en *-re*: *escriure, moure, beure, viure*, etc.

Les formes verbals següents: **corre, vine, obre, omple** i els seus compostos (*recorre, ocorre*, etc.). Per memoritzar aquesta seqüència, ens podem imaginar una situació en què demanem a algú que corri, que vingui, que obri una ampolla i que l’ompli. Sempre està bé tenir recursos! ;-)

✓ Un altre recurs que ens servirà per veure si hem d’escriure una a o una e és el de buscar un mot en què la vocal neutra ocupi una síl·laba tònica que ens pugui desfer el dubte. Vegem els exemples següents: *insonoritzar* (de *sonor* i de *so*), *pesat* (de *peso*), *embalat* (de *bala*), *envelat* (de *vela*), *espardenyeria* (d’*espart*), etc.

Hi ha uns quants verbs, però, que no segueixen aquesta norma:

Els verbs *nèixer* (o *nàixer*), *péixer* (o *pàixer*), *jeure* (o *jaure*), *treure* (o *traure*) i els seus compostos s’escriuen amb a quan la vocal ocupa una posició àtona (*traïem, nascut*, etc.).

De la mateixa manera, les formes àtones dels verbs **haver, fer, caure** i **saber** també s’escriuen amb a: *sabia, caigut, farà, hagués*, mentre que les formes tòniques alternen la a i la e: *sé, queia, caic, feies, hem*.

✓ Finalment, hem de posar molta atenció als mots següents perquè, sovint, per influència del castellà, s’escriuen de manera incorrecta. Vegem-ne uns quants:

S'escriuen amb –e: *albercoc, assemblea, cànem, efeminat, emparar, Empordà, enyorar, espàrrec, estendard, gelea, meravella, monestir, orgue, ràfega, rave, sergent, setí, temptejar, tràfec, treball, vernís.*

S'escriuen amb –a: *ambaixada, arravatar, assassí, avaluar, avantatge, avaria, davant, maragda, rancor, sanefa, sarbatana, Sardenya.*

Apa, fins aquí la primera tongada de vocals “punyeteres”. El mes vinent ens endinsarem en el fantàstic món de les trapelleries de la o i la u!

Com us vam anunciar el mes passat, en aquest article continuarem submergint-nos en la punyeteria de les vocals en català: vam encetar el camí descobrint els trucs de la a i de la e i ara passem el relleu a la o i a la u. Seguim, doncs, amb aquesta cursa vocàlica!

✓ Comencem per la part senzilla: quan la o o la u es troben en la síl·laba tònica d'un mot, no tenim cap problema perquè pronunciem —i per tant, escrivim— o (oberta o tancada) o u, respectivament. Així, quan comencem a veure la punyeteria de la o i de la u? Doncs quan la vocal o és a la síl·laba àtona, cosa que implica que es pronuncii u i que, per tant, dubtem de si hem d'escriure l'una o l'altra. Vegem uns quants trucs que ens poden ajudar a resoldre aquest dilema vocàlic!

✓ Un primer truc, molt valuós, consisteix a buscar alguna paraula de la mateixa família que tingui la o o la u en posició tònica. Fixem-nos-hi:

fol·lia ve de *fol·l*

fullaraca, fullam vénen de *fulla*

✓ En el cas dels verbs, la pista la trobarem a la síl·laba tònica de la primera persona del present d'indicatiu (veiem, de pas, que aquesta terminació verbal és sempre o):

trobareu ve de *trobo*

mullar ve de *mullo*

correre ve de *corro*

Hi ha dos grups de verbs per als quals aquest truc no funciona i n'hem de fer servir un altre:

Els verbs **tossir**, **sortir**, **collir**, **cosir** i **escopir** s'escriuen amb *o* en les formes àtones i amb *u* en les tòniques.

Els verbs **poder** i **voler** sempre s'escriuen amb *o* excepte: a) la primera persona del present d'indicatiu, b) el present de subjuntiu i c) l'imperatiu.

✓ Pel que fa als plurals de substantius i d'adjectius, ens ajudarà saber que sempre els escriurem amb **-os** final. Aquí en tenim uns quants exemples:

tros: **trossos**

disc: **discos**

arbust: **arbustos**

estudiós: **estudiosos**

moix: **moixos**

Naturalment, si el mot acaba en **-u** en singular, només caldrà que afegim una **-s** quan faci el plural:

trofeu: **trofeus**

peu: **peus**

esclau: **esclaus**

pigmeu: **pigmeus**

europe: **europes**

✓ Hi ha un conjunt de mots, però, per als quals els trucs que hem explicat fins ara no serveixen gaire: ens referim als llatinismes, és a dir, als mots que deriven directament del llatí culte. Guaiteu quin procés segueixen:

bucal (però el mot primitiu és *boca*)

mundial (però el mot primitiu és *món*)

dulcificar (però el mot primitiu és *dolç*)

humà, humanitat (però el mot primitiu és *home*)

juvenil (però el mot primitiu és *jove*)

✓ Per acabar, citarem paraules que obeeixen al que podríem anomenar “truc per traducció”. En diem així perquè aquest seguit de mots s’escriuen amb *o* en català i amb *u* en castellà, i viceversa. Exemples:

S’escriuen amb **–o**: *avorrir-se, brúixola, capítol, complir, cònsol, embotir, escrúpol, Hongria, Joan, nodrir, ordir, pèndol, podrir, polir, rètol, roí, Romania, rossinyol, sofrir, sorgir, sospirar, sostreure, títol, triomf, torró.*

S’escriuen amb **–u**: *ateneu, bufetada, butlletí, cacau, correu, europeu, fetus, focus, fòrum, liceu, muntanya, mussol, porus, ritu, riu, sèrum, subornar, sufocar, supèrbia, suportar, tètanus, tramuntana, trofeu, turment, vidu.*

Apa, doncs fins aquí arriba la cursa vocàlica —no sabem si gaire bucòlica— amb les nostres vocals més punyeteres. Esperem que aquests petits trucs i consells us facin servei!